

SEPTYNIOS MENO DIENOS

2006-09-29 nr. 724

Akvilė

Akvilės Zavišaitės (1962–1991) kūryba ir laisvės jausmas

Ramutė Rachlevičiūtė

Akvilė Zavišaitė. „Lentynoje“. 1988 m.

Dailininkai, deklaruojantys, kad „meno kūriniai, dailės parodos reikalingi siauram meno mylėtojų būriui“, meluoja mums, sau arba tiesiog koketuoja. (Beje, atkreipkite dėmesį, kaip dažnas menininkas taria šiuos du žodžius: „plačio-o-ji pu-ublika“. Kai kas net su salstelėjusia šypsena užsimerkia arba veidu perbėga sąmoningai nepažabotos rūgščios paniekos šuorai. Nelygu nuotaika, situacija ir, žinoma, kūrėjas.) Vienu ir kitu – o abejingųjų taip pat – jausmų sumaištis kalbant apie žiūrovą plačiąja prasme visai žmogiškai suprantama. Keikia tą plačiąją publiką, o kartu kaip niekas kitas alksta jos dėmesio. Tiesa, vieni neiškenčia ir dėl vienokių ar kitokių priežasčių „nekenčiamai“ publikai kūriniais pataikauja, mėgina atspėti, kas žiūrovą priverstų išsitraukti piniginę. Kiti išgarsėja žurnaluose, TV, pateikdami egzotiškesnius ar „sugalvotus“ gyvenimo, kūrybos faktus. Jie patys, jų gyvenimo istorijos tampa garsesni už jų meno kūrinius. Pavyzdžiui, ne kartą man skambino mažai ar visai nepažįstami žmonės ir prašė Nomedos telefono, nes norėtų įsigyti jos kūrinį. Dažnas nori turėti dailininko „su pavarde“, „su vardu“ kūrinį – koks jis, kokia jo meninė vertė, neretai visai nerūpi. Štai vienas menininkas (pavardės neminėsime) tarp verslininkų išgarsėjo, nes neva visuomet būna išvykęs į egzotiškus kraštus arba namuose pakaušęs nekelia mobiliojo telefono. Tokia jo legenda, ir ji veikia. O kaip yra iš tikrųjų?.. Kelis pirkėjus yra pagavusi kone detektyvinė intriga: užtikti dailininką, būti įsileistam į jo dirbtuvę ir užtaikyti, kad ten būtų nors vienas neparduotas kūrinys. Nesvarbu koks. Pasirodo, trukdžiai įsigyti meno kūrinį ne tik neatbaido, bet žadina azartą. Žinoma, kai kada ir kai kam.

„Aš tikiu, kad tikras dailininkas piešia, kad įtikytų sau, ne kitiems. Jo pasididžiavimas ir tikslas turi būti stebuklas, vadinamas paveikslu.“ Akvilė

„Akademijos“ galerijoje rugsėjo 13–27 d. surengta Akvilės Zavišaitės personalinė paroda. Dailininkei šįmet lapkričio 28 d. būtų sukakę 44 metai. Po jos mirties praėjo

15 metų. Plačioji publika jos ne tik nepamiršo, bet dar labiau domėjosi ir džiaugėsi jos paroda, kūriniais, paskutiniaisiais knygos „Akvilė. Paveikslai. Laiškai. Atsiminimai“ (Vilnius: „Tyto Alba“, 1997 ir 1998) antrojo tiražo egzemplioriais, atvirukais; aplipę žiūrėjo 1998 m. Lili Kopač sukurta dokumentinį filmą. Dalis profesionalių dailės vertintojų pakoregavo savo nuomonę.

Zavišaitė – dailininkė su legenda. Akvilei jos kurti nereikėjo – už ją pasirūpino gyvenimas, jos likimas. Jos pavardės minėti irgi nereikia. Ją taip ir atmins vardu. Menininkui tai nelengva užsitarnauti.

Po 1989 m. personalinės parodos Vilniuje, Lietuvos dailės muziejuje, ir po 1997 m. pomirtinės individualios ekspozicijos, lydėjusios knygos pristatymą, buvo išlikęs stiprus ir gerokai dviprasmiškas įspūdis. Beje, kaip ir daugeliui kolegų. Tuomet atrodė, kad priešnepriklausomybiniais laikais plačiosios publikos euforiškos ir profesionalių dailės vertintojų gana skeptiškos arba bent jau mandagiai santūrios nuomonės yra gerokai viena nuo kitos nutolusios. Dabar dailės kritikų vertinimai palankesni. Aišku, Akvilės darbai per tą nepilną dešimtmetį nepasikeitė. Vadinasi, keičiamės mes. Kaip?

Pradėkime dar kartelį iš toliau. Anuomet, ypač per 1989 metų Akvilės personalinę parodą, jos meninė karjera įgijo rimtą atskaitos tašką, o ji – statusą. Ne kiekvienas dailininkas gali ir galėjo surengti parodą Lietuvos dailės muziejuje. Surengdamas jaunos, turinčios vos 26–27 metus kūrėjos parodą, direktorius Romualdas Budrys pademonstravo didelę drąsą. Kitos gyvenančio ir kuriančio menininko iki 30 metų personalinės parodos muziejuje neatmenu. Akvilės jaunystė, jos šelmiška drąsa ir laisvės – būsimos mums, o jos Australijoje jau įkvėptos – gūšiai svaigino žiūrovą.

Galima tarti, kad 1989 m. „pasaulis priklausė Akvilei“. Toks, kokį daugelis mūsų anuomet įsivaizdavome. O juk turėjome tik knyginį laisvės supratimą: hemingvėjišką, remarkišką, selindžerišką, na, keruakišką. Visi mes ir dabar esame *kelyje*. Bet anuomet buvome tiktai žvyrkelyje į laisvę. Apsvaigusios nuo alkoholio, vaistų ar narkotikų neramos sielos rimčiau, bet neretai ir su tragikomišku maištingumu kovojo prieš institucijas, prisitaikėliškumą, veidmainingas moralės normas. Su melancholijos, retsykiais net su graudaus lyrizmo šuorais. O pakeliui – moterys palydovės keitėsi lyg statistės, nespėjai jų nė vardų įsiminti. Nesėslus gyvenimo būdas, tranzitinė kultūra ir subkultūrų pradžia, autostrados ir šunkelio dilema. Blyksintys gėrio ir grožio inkluzai įtartinos, atsitiktinės bytnikų, hipių ar kt. autsaideriškos kompanijos apsuptyje. Kūrybos autobiografiškumas ir kūrybingai bohemiškas jaunimo gyvenimo stilius kaip asmenybės saviraiška.

**Akvilė Zavišaitė. „Kentauro mergelė“.
1987 m.**

Tokios ir Akvilės paveikslų herojės – jaunimo kultūros, anuomet Lietuvoje nelabai regėtos, atstovės. Vyrų jų gyvenime atsiranda ir pranyksta. Paveiksluose jų nėra, bet jie juntami, jų buvimas nuspėjamas. O jos ne tik su besiplaikstančia vėlyje suknele, bet ir su tokia pat dvasia. Išdykėliško, kone paaugliška nekalto nuopuolio („Raudonas audeklas“, 1986; „Kentauro mergelė“, 1987; „Džiulija“ 1988), mergiškos šelmystės („Dryžuotas gyvenimas“, 1988), drovaus nepadorumo (triptikas „Bellevue baro šokėjos“, 1987) skonis burnoje.

Istorinių pervartų, Sąjūdžio metais savasties ieškojimas buvo ne tik ir ne tiek asmeninis maištas prieš patriarchalines šeimos vertybes, įgrisusius autoritetus, bet prieš valstybines institucijas. Tai buvo nepaklusnumas ne tiek sovietinei ideologijai (gal tai būtų per stipriai pasakyta), kiek sovietiniam gyvenimo būdui. Akvilės herojų gyvenimai, gyvenimiškos istorijos – lakios kaip marihuanos pypkutės dūmas su gintarine ašara akyje („Susirūpinimas“, 1989). Paveikslų moterys – jaunutės, besigrumiančios su gyvenimiškais sunkumais. Jų maištas, drąsa kartais vaikiškai graudūs. Tai iš esmės ne tiek nesubrendusios, ieškančios savasties moters, kiek paaugliškas herojės pasaulis. Ji išsigandusi savęs, savo maištavimo ir veržimosi į rizikingas gyvenimo ar pasaulio mizanscenas („Autoportretas lygintuve“, 1987). Ji geriau jaučiasi ne vyrų, o minkštų žaisliukų pasaulyje. Tai saugaus it vaikystės

pasaulio ilgesys. Tačiau žaislai monstriukai – žinoma, jeigu įsižiūri į jų baisuokliškas akutes – hipnotizuojančiai dėbčioja į mus („Lentynoje“, „Naktinė arbatėlė“, abu 1988). Arba į paveikslus netikėtai įsiveržia romantizuotas, bet drungnas, perdėm padorus ir sentimentalai banalus pasaulis, prieš kurį Akvilės herojės maištavo („Vienatvė“, „Nuotaka“, abu 1989).

Galima prisiminti Violetos Kelertienės klausimą, iškeltą kalbant apie rašytojų moterų kūrybą, ir ieškoti atsakymo dailininkės darbuose. Ar galima pajusti, kad Akvilės paveikslai yra moters nutapyti? Ar žiūrovas junta moteriško žvelgimo į pasaulį ypatumus? Ar yra specifiškai moteriška erdvė, aplinka, daiktai? Ar herojė vaizduojama kaip „sava“, „miela“, „suprantama“, ar ji yra kažkas „kita“, „svetima“?

Sovietinių metų lietuvių tapyboje nebuvo moterų kaip „sekso objektų“. Herojės – sodietės, kolūkinio kaimo, darbininkijos atstovės. Jos – be emocijų, storiškos darbo mašinos, staklės. Džiaukštiškos, gečiškos, savickiškos, tuleikiškos, mackevičiškos ir kt. moterys – kresnos, dramblotos it iš molio drėbtos ar iš medžio skobtos su iškalbingais etnografiškumo ypatumais. Tarsi iš Žemaitės gadynės, kur vyras sau į žmoną rinkdavosi darbščią, sveiką moterį, galinčią nešti ūkiui pastovų pelną. Jos dažnai vaizduojamos basos („Sena vyrų išmintis: vasarą laikyk moterį nėščią, o žiemą – basą“, anot V. Kelertienės). Kaip priešingybė jai – inteligentiška moteris, dažniausiai poetė (Marijos Cvirkienės, Vytauto Ciplijausko tapyboje ir kt.), infantiliška, tolina nuo gyvenimo sumaištis it elfas.

Akvilės moteris – inteligentiška ir trapi. Jos kūniškumas paaugliška provokatyvus. Vapsvos liemuo, grakščios mergiškos šokėjos šlaunys. Mini sijonukai ir lėliški blizgūs aptempti drabužėliai. Ar jos turėjo „Savą kambarį“? Laisvėjančioje Lietuvoje Akvilei jį atstojo baras, naktinis klubas, kur jautėsi nesuvaržytos it namuose. Tai dailėje ėmė vaizduoti ne vyrai, o Akvilė.

Berods, E. Hemingway'us yra parašęs kūrinių „Koks jūs jau niekada nebūsime“. Ne mirties nuojauta, o realus jos artinimasis Akvilei tapo kaip duona kasdieninė. Svaigus egzistencijos laikinumo jausmas ir gyvenimo, kaip neišvengiamos stichinės nelaimės ar išorinės grėsmės, pajauta tapo jos savastimi („Šokantis pro langą“, 1989).

Po 1989 m. Lietuvos dailės muziejuje surengtos parodos atrodė, kad Akvilė tik pradeda savo kūrybinę karjerą ir žino, kaip tai reikia daryti. Kritikai buvo atlaidūs – darbus vertino iš dalies kaip jaunatviškus, dar meniškai nebrandžius. Atrodė jai, kaip jaunai kūrėjai, viskas buvo prieš akis. O Akvilei laikas gyventi ir laikas kurti ėjo į pabaigą. 1989-aisiais ji jau sirgo. Beveik visi svarbiausi darbai jau tuomet buvo sukurti. Akvilei buvo 28 metai.